

A magyar nyelv változatainak oktatásához kapcsolódó kutatások legújabb eredményeiről

Czetter Ibolya – Hajba Renáta – Tóth Péter (szerk.):

VII. Dialektológiai Szimpozion (Szombathely, 2023. augusztus 22–23.)

Szombathely: Savaria University Press, 2024, 479 o.

A VII. Dialektológiai Szimpozion, amelyet 2023. augusztus 22–23. között rendeztek meg *Kárpát-medencei területi nyelvváltozatok napjainkban* címmel Szombathelyen, méltó folytatása volt annak a több, mint négy évtizedes szakmai hagyománynak, amely a magyar dialektológia tudományos közösségét időről időre egybegyűjti. A 2024-ben megjelent kötet az ott elhangzott előadások írott változatát tartalmazza, s a tematikai sokszínűség és módszertani gazdagság révén hűen tükrözi a magyarországi és határon túli nyelvjáráskutatás aktuális állapotát, dilemmáit és irányait.

A gyűjteményben helyet kapott Juhász Dezső, Vörös Ottó, Sándor Anna és Kolláth Anna plenáris előadásának szerkesztett változata, *A nyelv térbeli változatosságának alternatív megközelítései* című műhely (szervezője Szabó Gergely) és a szekciók előadásai is. A tanácskozás második napján szervezett kerekasztal-beszélgetés során elhangzott gondolatokat, megfogalmazott tapasztalatokat és célokat is olvashatják az érdeklődők. Jelen ismertetőben ugyan csak néhány írást emelünk ki ezek közül részletesebben, de így is ízelítőt adhatunk a dialektológiai kutatások változatosságáról.

A bevezető (Előszó) és Kiss Jenő üzenete alapján egyértelmű, hogy a szimpozion nem csupán tudományos fórum, hanem közösségépítő, hagyományőrző és -alakító esemény is (9–10. o.). Az esemény jelentőségét tovább növeli, hogy a hat ország kutatóit felsorakoztató előadássorozat mind térben, mind módszertanban új szempontokat hozott be a magyar dialektológiai gondolkodásba. Gréczi-Zsoldos Enikő a zárszóban szintén hangsúlyozza a közös gondolkodás és a tudományos diskurzus értékét, különösen a fiatal kutatók bevonásának fontosságát emelve ki.

A nyelvjárásokkal kapcsolatos attitűdök, vélekedések és azok oktatási kontextusban való megjelenése a kötet egyik hangsúlyos tematikai vonala, hiszen a kerekasztal is e témakör köré szerveződött. Ezek a kutatások jól mutatják, hogy a dialektológia egyre inkább kilép a szűken vett rendszertani keretből, és kapcsolódik a társadalomnyelvészethez.

Dudics Lakatos Katalin kárpátaljai kutatása (176–186. o.) a nyelvjárásokkal

kapcsolatos percepciókat, presztízviszonyokat vizsgálja. A tanulmány rávilágít arra, hogy a kárpátaljai közösségek nyelvhasználatát nemcsak az oktatási és társadalmi környezet, hanem a nyelvi ideológiák is jelentősen befolyásolják. A vizsgálat azt is kimutatja, hogy az egyének attitűdjei gyakran ellentmondásosak: miközben a nyelvjárási formákat a köznyelvinél „elmaradottabbnak” tartják, mégis identitáshordozó szerepet tulajdonítanak nekik (180–182. o.).

A Beregszászi Anikó és Dudics Lakatos Katalin által jegyzett tanulmány (444–447. o.) különösen izgalmas abból a szempontból, hogy egy határon túli magyar közösség – a kárpátaljai magyar nyelvű felsőoktatás – szemszögéből vizsgálja a dialektológia és szociolingvisztika integráltságát. A szerzők amellet érvelnek, hogy a dialektológiai oktatás nem választható el a tanárképzés társadalmi feladataitól, különösen olyan régiókban, ahol a nyelvjárás és a standard köznyelv viszonya nem pusztán nyelvi, hanem identitásbeli kérdés is. A tanulmány nem csupán oktatásméleti, hanem nyelvpolitikai felhangokat is hordoz – ez különösen fontos lehet a dialektológia jövőbeni szerepének újradefiniálásához (446. o.).

Ehhez kapcsolódik Németh Miklós írása is, aki a szegedi egyetemi tanárképzés kontextusában vizsgálja a dialektológia helyét (440–443. o.). Az írás arra világít rá, hogy a dialektológia nem egyszerűen „mellékes” tudományterület, hanem olyan tudásforma, amely közvetlen hatással van a jövő tanárainak nyelvi érzékenységre, az attitűdök formálására és az anyanyelvi nevelés módszertani bázisára.

Parapatics Andrea (448–452. o.) kiegészíti ezt a képet azzal, hogy a veszprémi felsőoktatási gyakorlatot mutatja be, ahol a dialektológia helye sokszor a pedagógusképzési specializációk részeként jelenik meg. Ez a decentralizált, gyakran fakultatív megjelenés jól példázza a dialektológia marginális helyzetét az oktatási rendszerben – ugyanakkor a tanulmány azt is megmutatja, hogy jól tervezett kurzusokkal, gyakorlati feladatokkal (pl. helyi nyelvjárásgyűjtés) a hallgatók motiválhatók és bevonhatók.

Zelliger Erzsébet írása (411–418. o.) a dialektológiai ismeretek köznapi és szakmai megítélésének skáláját vizsgálja. Ebből a szövegből kiderül, hogy nemcsak az egyetemi hallgatók, hanem maguk a tanárok és nyelvészek között is sokféle hozzáállás létezik a dialektológia oktatási szerepéhez – ez pedig szoros kapcsolatban áll a tudományterület presztízisével.

A dialektológia oktatásban betöltött szerepe ma még erőteljesen intézményfüggő, de a kötetben megjelenő példák bizonyítják, hogy megfelelő szakmai tudatossággal és módszertani újításokkal a terület fontossága növelhető. A szerzők szerint ennek egyik kulcsa a gyakorlatorientált megközelítés – például helyi nyelvjárásgyűjtések és tanórai alkalmazások révén.

A nyelvjárási kutatások egyik izgalmas területe a nyelvi kontaktusjelenségek és az ebből fakadó interferenciák vizsgálata. A többnyelvű közösségekben ugyanis a nyelvhasználat és a nyelvi rétegződés rendkívül komplex képet mutat, s ez

különösen igaz a határon túli magyar nyelvterületekre.

E tematikus egység egyik legérdekesebb tanulmánya Bárány Erzsébet és Gazdag Vilmos közös írása, amely a magyar–ukrán nyelvi interferenciajelenségeket tárgyalja (147–155. o.). A szerzők a Kárpátalján élő kétnyelvű beszélők nyelvhasználatát vizsgálják, különös tekintettel az iskola, oktatás, egészségügy és tisztségek szókincsére. A tanulmány módszertani szempontból is jelentős, részletes képet ad arról, hogyan alakulnak a kölcsönzések, milyen lexikai mezőkben a leggyakoribbak az átvételek, s hogyan befolyásolja ez a nyelvjárási rendszert.

Fontos felismerés, hogy a magyar–ukrán kontaktus nemcsak egyszerű szóátvételeket jelent, hanem a szemantikai struktúrák, stilisztikai regiszterek és nyelvi ideológiák átrendeződését is. A tanulmány rámutat: míg egyes esetekben a magyar megfelelő teljesen kiszorul az ukrán eredetű forma javára (pl. tisztségek megnevezésében), más körökben (pl. az orvosi terminológiában) hibrid alakok, kreatív nyelvi szerkezetek jönnek létre (149–150. o.).

Ez a kutatás kiválóan illeszkedik a szociolingvisztikai és nyelvpolitikai diskurzusba is. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a nyelvi interferenciajelenségek nem feltétlenül a „romlás” jelei, hanem gyakran a nyelvi alkalmazkodóképesség és kreativitás lenyomatai. Ugyanakkor a tanulmány nem hagyja figyelmen kívül azt sem, hogy az oktatási nyelvhasználat standardizáló szerepe sokszor konzerválja a kölcsönzött formákat, s ezzel tudatosan vagy akaratlanul befolyásolja a beszélők nyelvi attitűdjeit.

Simon Szabolcs tanulmánya a dél-szlovákiai városok köznyelvi és nyelvjárási viszonyait elemzi, kiemelve a városi közeg nyelvszintetizáló hatását (351–365. o.). Ez a kutatás rávilágít arra, hogy a regionális nyelvváltozatok és a standard köznyelv között gyakran „csendes” interferenciák zajlanak, melyeket a beszélők nem is mindig érzékelnek tudatosan.

Szintén a többnyelvű közeg sajátosságait vizsgálja Zékány Krisztina tanulmánya, amely az anyanyelvi oktatás nyelvhasználati következményeire fókuszál (401–410. o.). Az oktatásnyelv megválasztása itt is közvetlen hatással van a beszélők nyelvi önképére, és hosszú távon alakíthatja a nyelvváltozatok belső struktúráját.

A tanulmányok közös tanulsága, hogy a nyelvi kontaktushelyzetek nemcsak új formák megjelenéséhez vezetnek, hanem hatással vannak a nyelvjárások szerkezeti stabilitására, használati gyakoriságára is. Ez pedig azt jelenti, hogy a dialektológiai kutatásoknak mind erőteljesebben kell reflektálniuk a többnyelvűségből adódó kihívásokra – épp úgy, ahogyan azt Bárány Erzsébet és Gazdag Vilmos munkája példaszerűen teszi.

A digitális technológia térhódítása a dialektológiában is egyre hangsúlyosabb szerepet kap. A 2023-as szimpozion számos tanulmánya tanúskodik arról, hogy a hagyományos nyelvjáráskutatás mellett ma már az informatizált, adatbázis-alapú és kvantitatív módszerek is szervesen beépülnek a kutatói gyakorlatba.

A nyelv térbeli változatosságának alternatív megközelítései című műhelyblokk előadásai ezt a tematikát érintették. Vargha Fruzsina Sára és Vékás Domokos tanulmánya (76–93. o.) a nyelvjárási hangfelvételek nyelvföldrajzi vizsgálatát tárgyalja, és rávilágít arra, hogy az informatizált nyelvatlaskok – bármilyen részletesek is – gyakran nem képesek visszaadni a beszélt nyelv gazdagságát. A szerzők a térképezés és hangzó nyelvi adat összekapcsolására törekednek, s ezáltal egy sokkal élőbb, valóságosabb dialektológiai képet kínálnak.

Hasonló módszertani innovációt képvisel Presinszky Károly, aki kvantitatív elemzéseket végez szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek alapján (94–105. o.). Az adatbázis-alapú megközelítés nem csupán mennyiségi minták kimutatására alkalmas, hanem arra is, hogy vizsgálhatóvá tegye a hangváltozások tendenciáit és a nyelvváltozatok belső struktúráját.

A technológiai és metodológiai fejlődés egy újfajta nyelvföldrajzi gondolkodást igényel, amelyben a statikus atlaskok és a dinamikus adatelemzés egyaránt helyet kapnak. Ez a gondolat fogalmazódik meg Szabó Gergely műhelybevezető írásában is (71–75. o.), ahol a szerző a digitális adatfeldolgozás lehetőségeit és korlátait egyaránt számbaveszi.

Fontos megemlíteni Kontra Miklós hozzászólását is, aki a műhely tematikája kapcsán megjegyzi, hogy az informatizálás nem válthatja ki a terepmunkát, hanem inkább annak kiterjesztése lehet (140–144. o.). Ez a kiegyensúlyozott nézőpont jól illeszkedik a kötet általános üzenetéhez: a dialektológia megújulásához egyszerre kell megőrizni a hagyományos adatgyűjtés értékeit és nyitni a technológiai lehetőségek felé.

A nyelvjárások megítélése, a beszélők viszonya saját nyelvi változatukhoz, valamint a kódváltás jelenségei régóta központi kérdései a szociolingvisztikai irányultságú dialektológiának. A VII. Dialektológiai Szimpozion több tanulmánya is e kérdések mentén vizsgálja a nyelvhasználat és identitás kapcsolatát.

Gy. Bazsika Enikő írása (238–249. o.) különösen érzékeny példája annak, hogyan él tovább a nyelvjárási dominancia egy közösségben, és miként formálja a nyelvhasználatot a helyi ideológiák rendszere. A szerző egy olyan beszélőközösséget vizsgál, ahol a nyelvjárás nem csupán fennmaradt, hanem normává is vált. A tanulmányból kiderül: a nyelvi identitás nemcsak az „ahogyan beszélünk” kérdése, hanem mélyen beágyazott kulturális és emocionális tényező. A megkérdezettek körében gyakori az az attitűd, hogy „a nyelvjárás az, amit a nagyanyámtól tanultam” – ez pedig az egyéni identitás és a közösségi hagyomány szoros összefonódását mutatja (240. o.).

Egy másik érdekes attitűdvizsgálatot mutat be Szabó T. Annamária Ulla tanulmánya (366–377. o.), amelyben egy módszertani kísérlet tapasztalatait elemzi. A tanulmányban szereplő diákok különböző nyelvi változatokkal ismerkedtek meg – köztük nyelvjárási szövegekkel is –, és ennek hatására számos pozitív attitűdváltozás következett be. A leggyakrabban említett szempont az volt,

hogy a dialektus „közelebb hozta a nagyszülők világát”, vagyis érzelmi viszonyulás alakult ki a nyelvi forma iránt. Ez a tanulmány jól példázza, hogy a nyelvjárási elemek integrálása a tanításba nem csupán tudásbővítő, hanem identitásformáló erővel is bírhat (370–371. o.).

A nyelvi attitűdökkel és nyelvváltozatokkal kapcsolatos tanulmányok alapján világosan kirajzolódik, hogy a dialektológia többé nem tekinthető pusztán a „nyelvi múlt feltárásának”. A kötet szerzői azt üzenik, hogy a nyelvjárások ma is élő, társadalmi jelentéssel bíró formák, amelyek vizsgálata nem csak a nyelvészetet, hanem a kulturális önértésket is gazdagítja.

A VII. Dialektológiai Szimpózium kötete sokkal több, mint előadások gyűjteménye, egyfajta lenyomatát adja a mai magyar dialektológia állapotának és egyúttal annak is, merre tart. Már az Előszó is hangsúlyozza, hogy a szimpózium nem csupán a klasszikus nyelvjáráskutatás, hanem a szociodialektológia, az oktatás, a nyelvi attitűdök és a digitális adatfeldolgozás irányába is nyitott, s a hagyományos és új szemléletek nem egymást kizárva, hanem egymást kiegészítve vannak jelen.

A zárszóban Grécsi-Zsoldos Enikő a következőképp összegezi a két nap eseményeit: a dialektológia ma egyszerre szól a múlttól és a jövőről. A régi tájszótárak, nyelvföldrajzi térképek mellett ott vannak a hangfelvételek, az online kódváltási minták, a kvantitatív korpuszok – s mindezt a kutatók élő, gyakran személyes elköteleződéssel közelítik meg. A fiatal kutatók bevonása, az oktatás és terepmunka összekapcsolása egyértelműen a fenntartható fejlődés irányába mutat.

Ez a kötet tehát nemcsak dokumentálja a 2023-as tanácskozást, hanem irányt is mutat. Egységbe rendezi a klasszikus dialektológia, a szociolingvisztika és az oktatás világait – s ezzel példát mutat arra, hogyan lehet a tudományt társadalmilag is relevánssá tenni. Egy olyan korszakban, amikor a nyelvi változatosság és a közösségi sokszínűség egyszerre érték és kihívás, a dialektológia kutatói felelőssége különösen nagy. A kötet alapján úgy tűnik: készen állnak erre.

Csurman-Puskás Anikó, Molnár Éva

Csurman-Puskás Anikó. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, adjunktus. csurman.aniko@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-8018-621X.

Molnár Éva. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, MA-hallgató. molnar.eva@kmf.org.ua, ORCID: 0009-0009-5785-5214.

Чурман-Пушкаш Аніко. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, старший викладач. csurman.aniko@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-8018-621x.

Молнар Єва. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти. molnar.eva@kmf.org.ua, ORCID: 0009-0009-5785-5214.

Anikó Csurman-Puskás. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, senior lecturer. csurman.aniko@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-8018-621x.

Éva Molnár. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, MA student. molnar.eva@kmf.org.ua, ORCID: 0009-0009-5785-5214.